

„НОВО НЕБЕ“ И „НОВА ЗЕМЯ“ ЕСХАТОЛОГИЯТА КАТО ПРЕОБРАЗЯВАНЕ НА ТВОРЕНИЕТО

гл. ас. д-р Ева Ковачева

Пловдивски университет „Паисий Хилендарски“

Тел.: 0883 201 555

Е-майл: e_kovacheva@uni-plovdiv.bg

Резюме: В настоящото изследване се разглеждат стихове от Свещ. Писание на Стария и Новия Завет, в които се говори за „ново небе“ и „нова земя“, и се отговоря на въпросите за какъв „нов свят“ става въпрос в тях, къде, кога и как той ще се реализира, както и кои са предпоставките за появата му, в която връзка се изясняват още понятията „време“ и „пространство“ според библейското схващане.

Ключови думи: ново небе, нова земя, Свещ. Писание на Стария и Новия Завет, есхатология

„NEW HEAVEN“ AND „NEW EARTH“ THE ESCHATOLOGY AS A TRANSFORMATION OF THE CREATION

Chief Assistant Eva Kovacheva, PhD

Paisiy Hilendarski Plovdiv University

Tel.: 0883 201 555

E-mail: e_kovacheva@uni-plovdiv.bg

Abstract: In the present study are considered verses from the Holy Scriptures of the Old and New Testaments, that speak of a „new heaven“ and a „new earth“ and answer the questions what kind of „new world“ it is, when, where and how it will be realized, as well as the prerequisites for this, and the concepts of „time“ and „space“ according to the biblical understanding are also explained in this connection.

Keywords: new heaven, new earth, the Holy Scriptures of the Old and New Testaments, eschatology

**„И видях ново небе и нова земя, защото предишното небе и предишната земя бяха преминали...“
(Откр. 21:1)**

ВЪВЕДЕНИЕ

В Свещ. Писание на Стария и Новия Завет се срещат стихове, в които се говори за един нов свят, в който няма да има повече ни писък, ни вопъл, нито болка, нито страдания и смърт; в него няма да се водят войни между народите и никой няма да се учи на война; между самите хора, както и между хората, животните и тварите ще царят пълен мир, никой човек или животно няма да причинява вреда никому и на нищо; на „новото небе“ и „новата земя“ ще обитава правда и истина; хората ще се радват на дългоденствие, молитвите им ще се чуват веднага от Бога; Божиите закони ще бъдат написани в мислите и вложени в сърцата им; Сам Бог ще бъде с тях. Според светите пророци и апостоли тази действителност ще се реализира когато хората „познаят Господа“ (Евр. 8:11). Целта на настоящото изследване е да се отговори на въпросите за какъв „нов свят“ се говори в книгите на Свещ. Писание на Стария и Новия Завет, къде, кога и как той ще се реализира, както и кои са предпоставките за появата му, в която връзка се изясняват още понятията „време“ и „пространство“ според библейското схващане.

ИЗЛОЖЕНИЕ

Стихове в Свещ. Писание на Стария Завет, в които се говори за „ново небе“ и „нова земя“ са: „Защото ето, Аз творя ново небе и нова земя и предишните няма вече да се споменуват, нито наум ще дойдат. А вие ще се веселите и ще се радвате вовеки за това, което Аз творя; защото ето, творя Иерусалим за веселие, и народа му - за радост. И ще се радвам за Иерусалим и ще се веселя за Моя народ; и няма вече да се чува в него глас от плач и глас от писък. Там няма да има вече малолетен и старец, който да не достига пълните си дни...И ще съграждат къщи и ще живеят в тях, ще садят лозя и ще ядат плодовете им. Няма да градят, за да живее друг, няма да садят, за да яде друг; защото дните на народа Ми ще бъдат като дните на дърво, и Моите избрани дълго ще се ползват с изделието на ръцете си. Няма да се трудят напразно и да раждат деца за скръб; защото ще бъдат семе, благословено от Господа, и потомците им с тях. И преди те да са повикали, Аз ще отговоря; те още ще говорят, и Аз вече ще ги чуя. Вълк и агне ще пасат заедно, и лъвът ще яде слама като вол, а за змията прахът ще бъде храна: те не ще причиняват зло и вреда по цялата Ми света планина, казва Господ“ (Ис. 65:17-25). Други подобни стихове са: „ще прековат мечовете си на орала и копията си - на сърпове: народ против народ не ще дигне меч, и няма вече да се учат на война“ (Мих. 4:3); „Тогава вълк ще живее заедно с агне, и леопард ще лежи заедно с козле; теле, лъвче и вол ще бъдат заедно, и малко дете ще ги кара. Крива ще пасе с мечка, малките им ще лежат заедно, и лъвът ще яде слама като вола. Младенец ще играе над аспидина дупка, и дете ще протегне ръката си към змийно гнездо. Не ще правят зло и вреда по цялата Ми света планина, **защото земята ще бъде пълна с познаване Господа**,¹ както водите пълнят морето“ (Ис. 11:6-9). Други още стихове са: „В начало Ти (Господи) си основал земята, и небесата са дело на Твоите ръце; те ще загинат, а Ти ще пребъдеш; всички те като дреха ще овехтеят, и като наметало Ти ще ги промениш, - и ще се изменят“ (Пс. 101:26-27); „Праведниците ще наследят земята и ще живеят на нея вечно“ (Пс. 37:29); „Той е...вложил вечността в сърцето им“ [на хората]² (Екл. 3:11).

Стихове в Новия Завет с подобно значение са: „Блажени кротките, защото те ще наследят земята“ (Мат. 5:5); „Но ние, според обещанието Му, очакваме ново небе и нова земя, на които обитава правда“ (2 Петр. 3:13); „...самите твари ще бъдат освободени от робството на тлението при славното освобождение на синовете Божи“ (Рим. 8:21); „ще вложат законите Си в мислите им, и в сърцата им ще ги напишат, и ще бъдат техен Бог, а те ще бъдат Мой народ. И няма да учи всеки ближния си, и всеки брата си, думайки: познай Господа; **защото всички, от малък до голям, ще Ме знаят**“ (Евр. 8:10-11; парал. Евр. 10:16-17); „И видях ново небе и нова земя, защото предишното небе и предишната земя бяха преминали, и морето вече го нямаше. Тогава аз, Йоан, видях светия град Иерусалим, нов, слизащ от Бога, от небето, стъкмен като невеста, пременена за своя мъж. И чух висок глас от небето да говори: ето скинията на Бога с човеците, и Той ще живее с тях; те ще бъдат Негов народ, а Сам Бог ще бъде с тях - техен Бог. И ще отрие Бог всяка сълза от очите им, и смърт не ще има вече; ни жалеяка, ни писък, нито болка няма да има вече, защото предишното се мина. И Седящият на престола рече: ето, всичко ново творя. И ми казва: напиши, защото тия думи са истински и верни“ (Откр. 21:1-5).

Понятието „есхатология“ произхожда от гръцката дума „τὸ ἔσχατον“ (есхатон) - „последното“, „краят“ и означава буквално „учение за последните неща, за последното време“ (Коепен, 2007, 1). Едно друго определение гласи: „Есхатологията изследва окончателния край на нещата, последната развръзка на цялото творение“ (Walls, 2008,

¹ Части от стиховете са подчертани от автора на изследването, за да се изпъкне по-силно смисъла им.

² Въмъкнатото пояснение в квадратни скоби е от авт.

4). Съществуват две представи за есхатология – линейна (хоризонтална) и вертикална. Според линейната представа за есхатология, предсказаните в Свещ. Писания събития за победата на доброто над злото, за настъпването на Второто пришествие на Христос, спасението на душите и влизането в рая ще се случат в едно неопределено бъдеще, измервайки се с времето, което не е известно никому освен на Бог-Отец (Мат. 24:36). С „вертикално“ разбиране на есхатологията, която се нарича още и „настояща“³ се обозначава представата за окончателното вътрешно на света време на спасение: очаква се не края на времето, а един обрат (смяна, преход)⁴ във времето, който води до завършеност (съвършенство) на творението; не един друг свят, а този свят по друг начин; не живот на небето, а реализиране на небето на земята; не край на времето, а край на страданията и греха в едно време без край (Коенеп, 2007, 1). Според автора на настоящето изследване, тъй като постигането на крайната цел – постоянното и трайно единение на душата с Бога, Който е вечен, се осъществява вътре в самия човек чрез духа, а това е възможно винаги, на всяко място и във всяко време, защото зависи от човешката свободна воля, стремеж, усилия и резултати в тази посока (мисли, чувства и дела, чистота на сърцето, развити и приложени добродетели), както и от Божията благодат, се обяснява, защо крайната цел, с която се занимава есхатологията, се свързва с настоящето като постоянна възможност. Както и парадокс това, че Бог е дух (Иоан. 4:24), че Той е вечен и стои над времето и пространството, става ясно защо когато човекът заживее „в Христос“ (2 Кор. 5:17), което означава „в Бога“ и стане „един дух с Господа“ (1 Кор. 6:17; Гал. 2:20), и Светата Троица започне да обитава трайно в него (вж. Иоан. 14:23; Рим. 8:9-10), времето спира да съществува за човека и той навлиза във вечния Божествен живот.

Тезата, която се поставя, е че в стиховете, които се цитират в настоящето изследване от Свещ. Писание на Стария и Новия Завет, не се говори за свършек на света, нито за неговото унищожаване, а за преобразяване на цялото творение – човек, животни и природа. Външното преобразяване на света ще стане тогава, когато човекът се освободи от греха (Рим. 8:21), вътрешно се обнови (2 Кор. 4:16; Еф. 3:16), „познае Господа“ (Евр. 8:10-11; парал. Евр. 10:16), свърже се трайно с Него и Бог заживее в него (Иоан. 14:23; Рим. 8:9-10; Откр. 21:3,17,22). По друг начин също изразено: когато духът поеме ръководството в човека (Гал. 5:22-25) над егото (личните чувства) и делата на плътта (Гал. 5:16-21). Последното означава още, човек да мисли, чувства и действа към всичко и всички по подобие на Христос (вж. Иоан. 4:12; 1 Иоан. 2:6; 3:2,3,7; 1 Кор. 2:16; Фил. 2:5), тогава той става като Втория Адам в новосътворения свят. Изменението вътре в човека и ставането му „син Божий“ води до външно изменение както на неговата физическа природа, така и на цялото творение - на реалността около него „тук и сега“, за което се говори в Гал. 4:3-7 и Рим. 8:9-23. Следователно „новият свят“ ще дойде първо отвътре, а после отвън. Външното преобразяване на света ще е следствие на вътрешно преобразения човек (Рим. 12:2; Еф. 3:16-17). „Новото небе“ и „новата земя“, които се създават сега, се отнасят за човека. „Новото небе“ е висшето начало в човека, красивото и разумното в него. За да влезе в този нов свят, човекът трябва да е абсолютно съвършен и притежава качествата на Духа. В тази връзка лежат според автора на изследването и стиховете от Свещ. Писание, в които се говори за есхатологията като настояще (Лук. 23:43; Деян. 2:15-21; Евр. 4:7,11,14,16; 6:19; 10:19-22; Откр. 22:2,7,10,12,16-17,20).

³ К. Коенеп употребява понятието „настояща есхатология“ и по отношение на книгите на Стария Завет. Бел. авт.

⁴ Синонимите на думата обозначени в скоби са добавени от автора на изследването, тъй като преводът от английски език на източника е правен от него. Бел. авт.

В подкрепа на представената теза, ще се представят някои тълкувания на свети отци на Църквата, твърдения на видни теолози, съвременни автори, както и ще се цитират, сравнят и анализират още други стихове от Свещ. Писание, които според автора се намират в тази връзка.

Препод. Иустин (Попович) се спира в своя труд „Догматика на Православната църква. Есхатология“ върху стиха от книга Откровение на св. Йоан Богослов, в който се споменава, че „не ще вече да има време“ (Откр. 10:6), след което обяснява за него, че това означава, че времето в даден момент по някакъв тайнствен начин ще потъне във вечността, т. е. ще спре да съществува и свързва този момент конкретно с деня на Второто Христово пришествие (Попович, 2014, 114). За Второто Христово пришествие се узнава от 2 Петр. 1:19, че то ще изгрее като светлина вътре в човека (вж. Ковачева, 2022, 100-110). Препод. Иустин (Попович) твърди, че когато се говори за „край на света“, не трябва да се разбира неговото унищожаване, а победата над злото в него, и преобразяването на човека и всички твари от тление в нетление: „Сам Спасителят говори много за края на света...Той говори за края на света като за жътва, а жътвата означава не унищожаване, а събиране на зрелите класове, вършитба и веене, при което пшеницата се отделя от плевелите (Мат. 13:39-42; Откр. 14:15). Краят на света, наричан от Спасителя и свършек на века...означава край на злото, греха и смъртта в богосъздадената природа, край на света в сегашния му облик. Според боговдъхновените думи на светия апостол, преминава образът на тоя свят (1 Кор. 7:31), тоест преминава образът на света, в който доброто е смесено със зло, смъртта – с безсмъртие, но не преминава богосъздадената същност на света, за която Бог, след като я е създал, е казал, че тя е твърде добра (Бит. 1:31)“ (Попович, 2014, 186). Той цитира блаж. Августин според когото също „този свят ще премине не в смисъла на пълно унищожение, а вследствие на изменение на нещата...Затова и апостолът казва: Преминава образът на тоя свят (1 Кор. 7:31). Ще бъде унищожен образът му, а не природата“ (Попович, 2014, 185). Според посочения автор от „огнения Апокалипсис“ на св. ап. Петър изложен във Второто му съборно Послание гл. 3 (вж. по-конкретно: 2 Петр. 3:7,10,12) става ясно, че от вселенския пожар, в който ще изгори цялото зло, ще произлязат ново небе и нова земя, на които обитава правда (2 Петр. 3:13), което означава според него, че на новото небе и новата земя няма да има нито неправда, нито зло, нито грях, нито болести, нито смърт, тъй като всичко това ще бъде изгорено от огън и богосъздадената същност на природата, пречистена от Божествения огън, ще заблести с нова неописуема красота. Това, че цялата тази космическа катастрофа ще завърши с преобразяване, а не с унищожаване на света, се вижда и от факта според същия автор, че светият апостол сравнява края на света с потопа. Потопът не е унищожил света, а само го е умил от калта на греха и злото и го е обновен (2 Петр. 3:6,7) (Попович, 2014, 188). Според автора на настоящето изследване думата „огън“ в изложените стихове в „огнения Апокалипсис“ на св. ап. Петър (2 Петр. 3:7,10,12) не трябва да се разбира в буквален смисъл като „огън“ или „пожар“, а става въпрос за „Божествените енергии“, които се описват на други места в Свещ. Писание също като огън: „понеже Господ, Бог твой, е огън, който пояжда“ (Втор. 4:24), „нашият Бог е огън, който изтребя“ (срв. Евр. 12:29) и др. (срв. още: Евр. 10:27; Изх. 24:17; Чис. 11:1; 16:35; Втор. 9:3; Пс. 50:3; 97:3; Ис. 66:15; Дан. 7:9; Деян. 2:3; 2 Сол. 1:8). Преп. Иустин (Попович) се изразява в цитирания от него текст по подобен начин като го нарича „Божествен огън“. Известният руски тълкувател на книга „Откровение на св. Йоан Богослов“ - Н. Орлов, набляга в разбирането на стиховете Откр. 21:1 във връзка с 2 Петр. 3:13 повече върху качествата на огъня. Според него огънят се явява символ не толкова на разрушение и унищожение, колкото на очистване и освещаване (Орлов, 1999, 503). Друг руски тълкувател на книга Откровение - архиеп. Аверкий пояснява:

„Това обновление на небето и земята ще се състои в преобразуването им с огън и в новите форми и качества, но не в промяната на самата същност. Морето като символ на непостоянното и вълнуващото се, ще изчезне“ (Аверкий, 1991, 78). Архиеп. Димитрий (Вознесенский) се позовава на изказването на блаж. Августин в неговото съчинение за „Божия град“ (Августин, 2008, XX, 16), че „Посредством този всемирен пожар качествата на тленните елементи, които формират нашите тленни тела напълно ще погинат и природата ни ще приеме такива качества, които, посредством една прекрасна трансформация, ще хармонират с нетленните тела, така че когато самият свят бъде обновен в нещо по-добро, той ще бъде напълно подходящ за хората, самите те обновени в тяхната плът в нещо по-добро“ (Вознесенский, 1935, 319).

Преп. Иустин (Попович) обяснява още за св. ап. Павел, който с голяма надежда възглася благата вест за освобождаването на творението от греха и смъртта, за обновяването и преобразяването му чрез действието на Божията благодат и чрез благодатно-добродетелните Божии чедра – светли и свети Христови братя, за което привежда следните стихове от Посланието му до римляни: „Па и тварите с нетърпение очакват прославянето на синовете Божии, защото тварите се покориха на суетата не доброволно, а по волята на Оногова, Който ги покори, с надежда, че и самите твари ще бъдат освободени от робството на тлението при славното освобождение на синовете Божии. Защото знаем, че всички твари заедно стенат и се мъчат досега; и не само те, но и ние сами, които имаме начатъците на Духа, и ние сами стенем в себе си, очаквайки осиновение - изкупване на нашето тяло“ (Рим. 8:19-23). Преп. Иустин (Попович) тълкува тези стихове, че с грехопадението си човек увлича след себе си цялата природа и я предава под робство на греха и смъртта и цялото богосъздадено творение непрестанно въздиша и тъгува, очаквайки освобождението си от робството на греха и смъртта, което Господ Иисус Христос ще му подари в последния ден с Богочовешкото домостроителство на спасението, като го преобрази в ново небе и нова земя, на които обитава правда: „И видях ново небе и нова земя, защото предишното небе и предишната земя бяха преминали...“ (Откр. 21:1) (Попович, 2014, 188-189). В потвърждение на казаното от него той привежда следното изказване от св. Иринеи Лионски: „Богочовешката истина за преобразението на природата непрестанно живее... нито веществото, нито същността на творението се унищожават – понеже Създалият е истински и верен – а преминава образът на тоя свят, тоест това, в което е извършено престъплението, защото човекът е остарял в това. А когато този образ премине и човек се възобнови и укрепне за нетлението така, че да не може вече да остарява, тогава ще има ново небе и нова земя, на които ще пребъдва новият човек“ (Попович, 2014, 189). От тълкуването на св. Йоан Златоуст върху Рим. 8:21 преп. Иустин (Попович) заключава за зависимостта на творението от състоянието на човека, че освобождаването на творението от робството на тлението означава, че то няма вече да бъде тленно, а ще съответства на благообразието на човешкото тяло. Както творението е станало тленно, когато тялото на човека е станало тленно, така и тогава, когато тялото на човека стане нетленно, и творението ще го последва и ще стане съответстващо на него (Попович, 2014, 190). В подкрепа на казаното от него за връзката между човека, природата и тварите, той добавя още: „...природата по същността на живота си зависи от човека и винаги се движи строго в съответствие с човека... падението на човека бе същевременно и падение на природата (Рим. 8:19-23; Бит. 3:17,18)... и оттогава човекът и природата, като двама сиами близнаци, ослепени... и умъртвени от една и съща смърт, заедно падат, заедно и стават...“ (Попович, 2014, 183). Същият автор се опира и на св. Елифаний Кипърски, който твърди, че по време на последния пожар, за когото св. ап. Петър говори в неговия „огнен Апокалипсис“ (2 Петр. гл. 3), небето и земята няма да се превърнат в

първоначалния хаос и няма да бъдат напълно унищожени, а само ще се обновят, след което земята ще продължи да бъде обиталище, но обиталище много по-съвършено и за най-съвършени жители (Попович, 2014, 190). Учението за преображението на природата, преп. Иустин (Попович) посочва, че е установено в чл. 11 от определенията на Пети Вселенски събор: „Ако някой казва, че последният съд означава пълно унищожаване на телата и че краят на всичко ще бъде някаква (митична) нематериална природа (ὅτι ὅλος φύσις), и че в бъдещия свят няма да има нищо материално, а само гол ум (γυμνὸς νοῦς), да бъде анатема“ (Попович, 2014, 191). Той привежда в тази връзка стиха от св. ап. Павел в Посланието му до коринтяни: „всичко няма да умрем, ала всичко ще се изменим“ (1 Кор. 15:51), което свързва с преобразяването на „душевните тела“ в „духовни“ според (1 Кор. 15:44) (Попович, 2014, 192). „Всеобщото възкресение се състои в това, че мъртвото не просто ще се съживи, но и ще се обезсмърти и никога повече не ще умре...човешкото тяло ще влезе в живот, който не ще има край“, за което се позовава на стиха от св. ап. Павел „защото това тленното трябва да се облече в нетление, а това смъртното - да се облече в безсмъртие“ (1 Кор. 15:53) (Попович, 2014, 192-193). Преп. Иустин (Попович) обобщава, че според Свещ. Писание вечния живот на хората ще настъпи като резултат от близостта на душите им до Бога, от общуването им с Него, за което се позовава на стиха „и така винаги с Господа ще бъдем“ (1 Сол. 4:17; срв. Иоан. 14:23), от живота им „в Христа“, живеейки „в Него“ и „чрез Него“, и по този начин охристовявайки се, охристоличавайки се, ставайки христолики, ще бъдат подобни Нему (вж. 1 Иоан. 3:2) (Попович, 2014, 211-212). Към казаното той добавя като предпоставка и „пребиваването в добродетелите“, тъй като пребиваването в добродетелите е едно и също с пребиваването в Господа: „Като пребиваваме...в добродетели, ще пребиваваме в Самия Господ, понеже Бог е любов, и който пребъдва в любовта, пребъдва в Бога, и Бог – в него (1 Иоан. 4:16) (Попович, 2014, 212). От изложените твърдения се вижда, че цитираният автор свързва „вечният живот“ с „единството с Господа“, с „пребиваването в Бога“ и с живота в добродетели, в подкрепа на което той привежда още стиховете: „да бъдат всички едно: както Ти, Отче, си в Мене, и аз в Тебе, тъй и те да бъдат в нас едно ...аз съм в тях, и Ти в Мене (Иоан. 17:21,23) (Попович, 2014, 212). От автора на настоящето изследване се добавя към изложените от преп. Иустин (Попович) стихове още и следния намиращ се в тази връзка стих: „...ако тия добродетели ги има у вас и се умножават, те не ще ви оставят празни, нито безплодни в познаването Господа нашего Иисуса Христа“ (2 Петр. 1:8). От посочения стих става видно, че добродетелите са пряко свързани с „познаването на Христос“. Чрез самото им проявяване и прилагане на дело се стига до познаването на Господа. Освен това от предходния на него стих (2 Петр. 1:7) става видно, че св. ап. Петър поставя любовта най-високо от всички изброени преди това добродетели, включително над братолюбие, любовта - като още по-висша степен от него, тъй като тя е към всички и всичко без ограничения, за разлика от братолюбие, което се извява единствено към себеподобните. Според Иустин (Попович) с безгрешното си и безсмъртно тяло хората ще бъдат подобни на тялото на Христовата слава (срв. Фил. 3:21), ще общуват с ангелите като със свои свети братя, като деца на един баща, те чрез Господа Христа в Светия Дух ще бъдат помежду си благодатни братя, жители на един дом (срв. Иоан. 14:2), в която връзка завършва накрая със стиха „Бог ще бъде всичко у всички“ (1 Кор. 15:28) (Попович, 2014, 212-213).

От интерес за изследването представлява и тълкуването на Хр. Попов върху стиха „Но ние, според обещанието Му, очакваме ново небе и нова земя, на които обитава правда“ (2 Петр. 3:13): „Св. ап. Петър не нарича бъдещата катастрофа унищожение, а употребява изразите: „небесата ще преминат“, „стихиите ще се разрушат“, „земята ще изгори“ и самото сравняване с последната катастрофа с потопа,

който само умил земята, говори за обновяване на вселената. Ап. Петър много ясно това изказва... Не трябва да мислим, че това ново небе нова земя ще бъдат отново създадени, свършено нови, нямащи никакво отношение към старите, понеже прор. Давид, като говори за свършека на света, след думата „ще загинат“ прибавя „и ще се изменят“: „В начало Ти (Господи) си основал земята, и небесата са дело на Твоите ръце; те ще загинат, а Ти ще пребъдеш; всички те като дреха ще овехтеят, и като наметало Ти ще ги промениш, - и ще се изменят“ (Пс. 101:26-27). Това показва, че ще загине само външният вид, предишната форма на небето и земята; те ще се изменят до неузнаваемост – до такава степен, че те справедливо могат да бъдат наречени нови. За новия свят не е нужен нов материал, а е нужно разрушението на старото, както гниенето на зърното – за растението, както смъртта – за възкресението: „това, що ти сееш, няма да оживее, ако не умре“ (1 Кор. 15:36) (Попов, 1990, 52). Блаж. Теофилакт тълкува по подобен начин същия стих: „Господ ще създаде ново небе и нова земя, нови не по същност и вещество; защото, ако някой строи нова къща то това не означава вече, че той я строи от вещество, което не е съществувало преди. Не, Бог веднъж е създал веществото и го е образувал във всевъзможни видове и състави, и това, което е било необходимо само за тукашния живот, Той ще го отмени, а на това, което е полезно, ще даде нов образ с нетленна и неувяхваща красота и ще му позволи да напълни друг и нетленен свят“ (Теофилакт, 2008, 385). Андрей (монах) разбира същия стих (2 Петр. 3:13) в следния смисъл: „Не само ние, но и творението, което виждаме, ще се промени към по-добро и ще участва в нашето господство, защото заради нас е претърпяло поквара и промяна. И тъй като тя дойде за нас, тя следва нашето състояние“ (Андрей (монах), 2023). Еп. Михаил (Лузин) пише: „Какъв по същество ще бъде този нов свят, е известно, разбира се, на Единствения Всезнаещ, но без съмнение, по отношение на земята ще бъде духовно и телесно, съответстващо на състоянието на благословени и свети хора, които ще възкръснат за нов живот в одухотворена, духовна и телесна форма (вж. 1 Кор. 15:28). - В която обитава истината: истината като пълно и свършено съответствие на човешката истина с Божиата истина, човешката воля с Божиата воля, човешкият живот и дейност с Божиия живот и дейност, Бог да бъде всичко у всички (1 Кор. 15:28). - Насочва се към истината...но думата тук не трябва да се ограничава от конкретното понятие за справедливост, а трябва да се приема в широкия смисъл на съответствието на благословения живот на човека с благословения живот на Бога, така че светите хора да бъдат в Бога и Бог в тях (Откр. 21:3,27)“ (Еп. Михаил, 2023). А. Лопухин пояснява: „Но смъртта на света от огън няма да бъде пълното му унищожение, превръщането му в нищо. Християните, според Божиите обещания (Ис. 65:17; 66:22; Откр. 21:1), очакват „ново небе и нова земя“. И тези последните няма да бъдат нов, новосъздаден свят, а свят, пресъздаден, обновен, подобрен, но в основата си същият свят, който съществува сега...Отличителна черта на новия свят, апостолът посочва въвеждането на истината там. Истината, донесена в света от Христос – в смисъла на съответствието на светия и блажен човешки живот със светия и блажен живот на Бога – в новия, бъдещ свят ще получи пълното проявление във всичко: както в познанието, и в чувствата и в целия живот на неговите обитатели, където Бог ще бъде всичко у всички (1 Кор. 15:28; срв. Откр. 21:3, 27)“ (Лопухин, 2023).

За стиха (Откр. 21:1) св. Андрей Кесарийски обяснява, че на това място също се говори не за унищожение на тварите, а за промяна към по-добро, което се свързва с изменението на нравственото състояние на човека, за което той се позовава върху Рим. 8:21 и Пс. 101:27. От приведените паралелни стихове се разбира според него, че „обновлението на старото означава не унищожение, а само отстраняване на остарялото и повехналото“ (Кесарийски, 2010, 175).

Йоан Краммер свързва „новото небе“ и „новата земя“ с вечното Божие царство: „Божие Слово, което е сътворило всичко, е вечно валидно. Следователно краят на света не е изчезване на света, не е разтваряне в нищото, но е обновление на света, ново творение. Свещ. Писание на Стария и Новия Завет говорят в тази връзка за „ново“ небе и „нова“ земя, за един „нов“ Йерусалим...Всичко, което Бог е сътворил в началото, ще продължи да съществува, но по един променен, преобразен начин в непосредственото присъствие на Бога. Това ще бъде вечното Божие Царство“ (Краммер, 2021, 61). В тази връзка той добавя едно изказване от св. Амвросий Медиолански според когото „краят на света представлява всъщност „усъвършенстване на света““ (Краммер, 2021, 61).

В подкрепа на твърдението, че духовното издигане на човека и неговото съзнание влияе върху възприятията и връзката му с творението, ще се приведе като конкретен пример, едно изказване на митроп. Калистос (Уеар) от опита на духовните старци, което го показва: „постоянното повтаряне на Иисусовата молитва преобразява връзката на човека с околния видим свят, превръщайки всяко нещо в тайнство на Божието присъствие правейки го прозрачно, както и връзката му с ближния“ (Калистос, 2019, 187). Същият автор обяснява още: „Така, сякаш божественият живот оживява потенциалните възможности, способностите на всички неща, и ги привлича към себе си. В този момент се осъзнава и есхатологичната ситуация и, казано с думите на св. ап. Павел, Бог „Който изпълня всичко във всичко“ (Еф. 1:23) (Калистос, 2019, 189).

За духовната опитност, която се постига чрез Иисусовата молитва говори също и св. Силуан Атонски: „...Господ обича да обитава в сърцето и ума на човека...когато непрестанната молитва се утвърди в дълбочината на сърцето, тогава целият свят се превръща в храм Божи“ (Софроний, 2008, 113), както и „когато Божията благодат е с човека, тогава всяко явление в света поражда душата със своята непостижима чудесност и душата от съзерцаването на видимата красота стига до състояние да чувства Бога, жив и дивен във всичко“ (Софроний, 2008, 113).

Немският християнски мистик и теолог Майстер Екхарт (1260-1328 г.) пише в своя проповед, че Бог създава света, и то изцяло, в настоящето. Всичко, което Бог е създал преди шест хиляди или повече години, когато е сътворявал света, Бог създава сега. Бог е във всички неща, но никъде Той не присъства тъй както в душата, в най-вътрешното и в най-висшето на душата: „В най-вътрешното и в най-висшето на душата Бог сътворява целия свят“ (Екхарт, 2012, 250).

Други християнски автори мистици като Е. Сведенборг (1688-1772 г.) и Е. Толе (род. 1948 г.) разбират под „небе“ в книгите на Свещ. Писание – вътрешният човек, а под „земя“ външният човек преди „новораждането“ му. Е. Сведенборг обяснява в неговия труд „Небесни тайни“, че преди своето „духовно новораждане“ човекът представлява „земя неустроена и пуста“, а „тъмнината“ означава „невежеството“ (Сведенборг, 2011, 16), както и: „Това, което идва от Бога, се сравнява с „ден“, защото е светлина, а което идва от човека, се сравнява с „нощ“, защото е тъмнина. Такива сравнения се срещат на много места в Писанието“ (Сведенборг, 2011, 19), „Подобно на процеса на преминаване от вечер към утро, външния човек преминава във вътрешния (Сведенборг, 2011, 22). Според същия автор „роденият изново в Живот човек е наречен „небе“ защото Небето е вече вътре в него, а също така е наречен и „Царство Божие“, защото Божието Царство е вътре в него, както Сам Бог казва в Лук. 17:20-21“ (Сведенборг, 2011, 26). Твърденията на Е. Сведенборг се потвърждават според автора на изследването още и от редица други стихове в Новия Завет, в които св. ап. Павел действително говори за „обновяване“ на „вътрешния човек“ като: „и недейте се съобразява с тоя век, а се *преобразявайте чрез обновления ваш ум*, та да познавате от опит, коя е благата, угодна и съвършена воля Божия“ (Рим. 12:2); „макар *външният ни човек* и да тлее, но *вътрешният* от ден на ден *се подновява*“ (2 Кор. 4:16); „Защото с

вътрешния си човек намирам улада в закона Божий“ (Рим. 7:22); „да ви даде [Отец]⁵, по богатството на славата Си, **крепко да се утвърдите чрез Духа Му във вътрешния човек, и чрез вярата да се всели Христос в сърцата ви**, та, вкоренени и утвърдени в любов, да можете проумя с всички светии, що е ширина и дължина, дълбочина и височина, и да узнаете Христовата любов, която превъзхожда всяко знание, за да се изпълните във всичката пълнота Божия“ (Еф. 3:16-17).

Три века по-късно на съвременен език почти по същия начин Е. Толе обяснява в своя труд „Нова Земя“: „Нужно е да разберем, че небето не е някакво място, а вътрешната сфера на съзнанието.....Земята от друга страна, е външната проява във формата, която винаги е отражение на вътрешното.....„Ново небе“ е възникването на преобразувано състояние на човешкото съзнание, а „нова земя“ – отражението му във физическата сфера“ (Толе, 2009, 32-33). След това той обяснява, че съзнанието на хората и животът на земята са вътрешно свързани. Изменението в едното води до изменение в другото. Земята се преустройва външно в съответствие съзнанието и развитието на човека. Според него не може човек със „старо съзнание“ да очаква „бъдещо спасение“. Бъдещето зависи от настоящето. Спасението не се търси отвън. Той се позовава за това върху същия библейски стих, върху който и Е. Сведенборг се опира, че „царството Божие няма да дойде забелязано, понеже ето, царството Божие вътре във вас е“ (Лук. 17:20-21). Според него думите от книга Откровение на св. Йоан Богослов „И видях ново небе и нова земя...“ (Откр. 21:1) се отнасят за пробуденото човешко съзнание, а земята – за външната действителност, която е външно отражение на новото небе (Толе, 2009, 274), като добавя: „Възникването на ново небе и вследствие на това на нова земя, не са бъдещи събития, които ще ни направят свободни.... единствено настоящият момент ни прави свободни...Ново небе и нова земя възникват вътре във вас в сегашния момент“ (Толе, 2009, 274-275). За хора с такова съзнание според него ще се променят и всички аспекти на живота, включително отношението и връзката им с природата, тъй като животът на земята е неотделим от човешкото съзнание, което го възприема и си взаимодейства с него. В този смисъл „кротките“ ще наследят земята (Мат. 5:5) (Толе, 2009, 275). Разпадането на старото съзнание неизбежно ще бъде съпроводено от естествени промени в природата, катаклизми и условията на земята (Толе, 2009, 33).

Митроп. Калистос (Уеар) забелязва, че в книгите на Новия Завет се посочва, че „времето се изпълва в Христос“ (Калистос, 2019, 305), както и че „Христос идва в пълнотата на времето“ (срв. Марк. 1:15) (Калистос, 2019, 31). Той констатира, че хоризонталната линия на времето се насочва в посока нагоре като „път на изкачване към билото на светата планина“ (Калистос, 2019, 307) и твърди, че още по-висша форма на движение от кръга и линията е спиралата, което смятат също св. Дионисий Ареопагит, както и Йоаким Фиорски (Калистос, 2019, 308). „При боговъплъщението вечността разсича времето....При това всеки миг от времето също е отворен към вечността – във всеки един миг е възможно вечността да нахлуе в последователността на времето, приемайки го в себе си и по този начин преобразявайки го. Вечността не е просто вън от моментите на времето, а в сърцето на всеки момент, и тази вечност, присъстваща вътре във времето, му придава неговата същинска стойност“ (Калистос, 2019, 314). Същият автор пише още, че Бог хлопа, но чака човекът да отвори врата, според неговия свободен избор, за което се позовава на стиха от книга Откровение на св. Йоан Богослов: „Ето, стоя пред вратата и хлопам: ако някой чуе гласа Ми и отвори вратата, ще вляза при него и ще вечерям с него, и той с Мене“ (Откр. 3:20). „Именно в това Божие очакване се състои и същината на времето: по думите на о. Стънилоае „...за

⁵ Думата поставена в квадратните скоби е добавена от автора на изследването. Тя се подразбира от предходните на посочения стих (Еф. 3:14).

Бога времето, това е продължителността на очакването Му между Неговото похлопване на вратата и отварянето ѝ от наша страна“. Бог изпраща Своя зов към човешката свобода...Времето, това е интервалът между Божия зов и нашия отговор“ (Калистос, 2019, 318), както и: „Времето е това, което ни позволява да отвърнем на Бога чрез нашето собствено свободно съгласие, което дава възможност на нашата любов да възраства и позволява на нас да възрастваме в любовта. По сходен начин следва да се разбира и пространството – като изразение на Божието себедистанциране, така щото ние да бъдем свободни да Му отвърнем в нашата любов. То ни дава...възможността за „свободно движение...свободата да изберем да се приближим или да се отдалечим. Без времето и пространството ние не можем да изпитаме онова „помежду“, което обединява „аз“ и „Ти“ в любовта“ (Калистос, 2019, 319-320). „Нашата крайна цел не е безвремието, а преобразеното време...времето, което предстои да бъде унищожено, е падналото време на смъртта (срв. Откр. 21:4). Защото в книга Откровение се твърди, че вътре в небесния Йерусалим ще стои „...дърво на живота, което дава дванайсет пъти плодове, като всеки месец ражда своя плод“ (Откр. 22:2). А това може единствено да означава, че във вечното Царство на Бъдещия век ритъмът на цикличното време не е премахнат, а преобразен“ (Калистос, 2019, 319-320). „Истинското време е живо, лично и екзистенциално, мерено не чрез обикновената последователност, а чрез целеполагането. Истинското време е по-скоро *καιρός*, отколкото *χρόνος*, и се характеризира не чрез предопределения ход на махалото, а от непредвидимите, но решаващи мигове на благоприятната възможност – от миговете на разкриване, изпълнени със смисъл, когато времето, което ни се показва от часовника, е спряло...Времето не е просто фиксиран, постоянен модел, който ни е наложен отвън, а може да бъде претворено отвътре и използвано като израз на вътрешната ни същност. Ние сме във времето, но и времето е вътре в нас“ (Калистос, 2019, 321). От стиха „Време е Господ да действа...“ (Пс. 118:126), същият автор заключава, че това е призоваване на времето да се отвори за вечността – времето се изпълнява тогава, когато Божията вечност, Божието действие нахлува в последователността на времето, както това е станало във висша степен при раждането на Христос във Витлеем (Калистос, 2019, 323).

Същото за понятието „време“ се потвърждава и от св. Силуан Атонски: „Когато изгрее ипостаста [Откровението на Личностния, Ипостасен Бог в човека]⁶, тогава човекът, който естествено знае своята ограничена индивидуалност усеща, че навлиза действено в Божията вечност и Времето като векове за него се изчерпа. Апостолите, след като им се открила Божията Ипостас на Словото, макар и още на земята, духовно са живеели във вечността“ (Софроний, 2008, 130), както и: „Ето защо можем да кажем, че всички ние в духовен план живеем в „различни времена“, макар и животът ни да съвпада на историческо равнище, макар и да живеем на едно и също място и по едно и също време“ (Софроний, 2008, 131). „Когато в непосредствено общение с Личностния Бог човекът получава откровение от Бога, макар и „като през огледало“, тогава се извършва преходът във Вечността. Вековете на времето се изчерпват и до нас идва „краят на вековете““ (Софроний, 2008, 132).

ЗАКЛЮЧЕНИЕ

Според светите пророци и апостоли „новото небе“ и „новата земя“ ще се реализират тогава, когато хората „познаят Господа“. Отличителна черта на новия свят ще бъде въвеждането на истината и правдата в него, което означава: съответствие на човешката истина с Божията истина, съответствие между човешката воля с Божията воля, на човешкия живот и дейност с Божия живот и дейност, светите хора да бъдат в

⁶ Означените думи в квадратни скоби са добавени от автора на изследването. Те са дадени като пояснение в предходните на цитираните изречения (вж. Софроний, 2008, 129).

Бога, и Бог в тях. Тогава ще се реализира казаното от св. ап. Павел, че „Бог ще бъде всичко у всички“ (1 Кор. 15:28). Това няма да се осъществи на една „друга земя“ нито на едно „друго място“, а на същата тази земя. Творенето на „ново небе“ и „нова земя“ не означава унищожаване на досегашния свят, а неговото изменение и преобразяване като последица от духовно-нравственото издигане и вътрешно изменение и преобразяване на човека, което не стои в зависимост от време и пространство, а от свободната воля на човека, стремежа и усилията му за постигането на богоуподобяване и охристовяване чрез спазване на Божиите закони и наредби, но не като външни морални норми и ценности за пред обществото свързани с показност или от егоистични подбуди, нито като братолюбие свеждащо се до проява само в рамките на определена църква, (религиозна) общност или група, националност, пол или социално положение, а когато те станат записани в неговия ум и сърце, когато човекът прояви всеобхватната Божия любов към всички хора, както и към цялото творение – природа, животни и твари, с които той се намира в неразривна връзка, по подобие на Христовата любов, за която се говори в новозаветните книги, и изяви добродетелите на дело - на всяко място, във всяко време и към всички без разлика, чрез което ще стигне до „познаване на Христос“, и тогава Бог заживее в него.

ИЗПОЛЗВАНА ЛИТЕРАТУРА

1. Andrew Archbishop of Caesarea (2010). Interpretations of the Apocalypse, Aton: Ed. Slavo-Bulgarian monastery „St. great martyr Georgi Zograf“ (Оригинално заглавие: Св. Андрей, Архиепископ Кесарийски (2010). Тълкувание на Апокалипсиса. Атон: Изд. Славянобългарски манастир „Св. вмчк Георги Зограф“.)
2. Andrew (the monk). Interpretations of the Holy Scripture. Interpretations of (2 Peter 3:13), URL: <https://bible.optina.ru/new:2pet:03:13> (Accessed on 10.02.2023) (Оригинално заглавие: Андрей (монах). Толкования священного Писания. Толкования на (2 Пет. 3:13), URL: <https://bible.optina.ru/new:2pet:03:13> (Accessed on 10.02.2023))
3. Augustine of Hippo (2008). The City of God. Vol. 2, Sofia: „Zachary Stoyanov“ (Оригинално заглавие: блаж. Августин (2008). За Божия град. Т. 2, София: „Захарий Стоянов“.)
4. Averky (Archbishop) (1991). Apocalypse or Revelation of Saint John the Theologian. Moscow: „Original“ (Оригинално заглавие: Архиеп. Аверкий (1991). Апокалипсис или Откровението на свети Йоан Богослов. Москва: „Оригинал“.)
5. Dimitry (Voznesensky) (Archbishop) (2009). Apocalypse in the perspective of the twentieth century. Moscow: Orthodox Saint Tikhonov Humanitarian University. (Оригинално заглавие: Димитрий (Вознесенский), архиеп. (2009). Апокалипсис в перспективе XX века. Москва: Православ. Свято-Тихонов. гуманитар, ун-т.)
6. Eckhart, M. (2021). Sermons and Treatises. Sofia: Foundation Communitas (Оригинално заглавие: Майстер Екхарт (2021). Проповеди и трактати. София: „Фондация Комунитас“.)
7. Justin (Popovich) (reverend) (2014). Dogmatic of the Orthodox Church. Eschatology. Vidin: Ed. Holy Metropolis of Vidin. Monastery „Holy Trinity“. (Оригинално заглавие: Иустин (Попович) (препод.) (2014). Догматика на Православната църква. Есхатология. Видин: Изд. Видинска света Митрополия. Манастир „Света Троица“.)
8. Kallistos, (Ware) (Metropolitan) (2019). The Inner Kingdom. Sofia: Foundation „Intercession of the Theotokos“ (Оригинално заглавие: Калистос (Уеър) (Митрополит) (2019). Царството вътре в нас. София: Фондация „Покров Богородичен“.)
9. Kovacheva, E. (2022). „Jesus Christ: The rising morning and bright star“ - In: Thought, word, text. Volume 8 (14) new series. Plovdiv: University Press „Paisiy

- Hilendarski“, URL: <https://bpos.bg/publication/51378> (Accessed on 10.02.2023) (Оригинално заглавие: Ковачева, Е. (2022). Исус Христос: „Изгряващата утринна и светла звезда“. - В: Мисъл, слово, текст. Том 8 (14) нова серия. Пловдив: УИ „Паисий Хилендарски“, URL: <https://bpos.bg/publication/51378> (Accessed on 10.02.2023))
10. Krammer, J. (2021). Let's live Orthodoxly. Vienna: Bulgarian Orthodox church community „St. Ivan Rilski“ (Оригинално заглавие: Краммер, Й. (2021). Православно да живеем. Виена: Българска православна църковна община „Св. Иван Рилски“.)
11. Lopukhin, A. Interpretations of the Holy Scripture. Interpretations of (2 Peter 3:13), URL: <https://bible.optina.ru/new:2pet:03:13> (Accessed on 10.02.2023) (Оригинално заглавие: Лопухин, А. Толкования священного Писания. Толкования на (2 Петр. 3:13), URL: <https://bible.optina.ru/new:2pet:03:13> (Accessed on 10.02.2023)).
12. Michail (Luzin) (Bishop). Interpretations of the Holy Scripture. Interpretations of (2 Peter 3:13), URL: <https://bible.optina.ru/new:2pet:03:13> (Accessed on 10.02.2023) (Оригинално заглавие: Еп. Михаил (Лузин). Толкования священного Писания. Толкования на (2 Пет. 3:13), URL: <https://bible.optina.ru/new:2pet:03:13> (Accessed on 10.02.2023))
13. Orlov, Nikolai (priest) (1999). Apocalypse of St. John the Evangelist - Experience of interpretation. St. Petersburg: „Resurrection“. (Оригинално заглавие: Орлов, Николай (священник) (1999). Апокалипсис Иоанна Богослова - Опыт толкования. Санкт-Петербург: „Воскресение“.)
14. Popov, Hr. (1990). An Explanatory Review of the Apostolic Epistles and the Apocalypse. Sofia: Synodal publishing house. (Оригинално заглавие: Попов, Хр. (1990). Изяснителен преглед на апостолските Послания и Апокалипсиса. София: Синодално издателство.)
15. Sophrony (Saharov) (Archimandrite) (2008). Saint Silouan the Athonite. Sofia: Foundation „Intercession of the Theotokos“ (Оригинално заглавие: Софроний (Сахаров) (Архимандрит). Свети Силуан Атонски. София: Фондация „Покров Богородичен“.)
16. Swedenborg, E. (2011). Heavenly Mysteries. Varna: „Ed. Aumara“ (Оригинално заглавие: Сведенборг, Е. (2011). Небесни тайни. Варна: Изд. „Аймара“.)
17. Theophylact (Archbishop) Bulgarian (2008). Interpretation of the book Acts of the Holy Apostles and the Catholic Epistles of the Holy Apostles. Mount Athos: Slavic-Bulgarian Monastery „The Holy great martyr Georgi Zograf“ (Оригинално заглавие: Блаж. Теофилакт. Архиепископ Български (2008). Тълкувание на книга Деяния на светите апостоли и на Съборните послания на светите апостоли. Света гора, Атон: Славянобългарски манастир „Св. вмчк Георги Зограф“.)
18. Tolle, E. (2009). A new earth. Sofia: Publishing house „Kibea“ (Оригинално заглавие: Толе, Е. (2009). Нова земя. София: Изд. къща: „Кибеа“.)
19. Koenen, K. (2007). Eschatologie (AT). - In: Das wissenschaftliche Bibellexikon im Internet WiBiLex, Deutsche Bibelgesellschaft, URL: https://www.bibelwissenschaft.de/fileadmin/buh_bibelmodul/media/wibi/pdf/Eschatologie_AT_2021-04-26_18_52.pdf (Accessed on 10.02.2023).
20. Walls, J. (2008). The Oxford Handbook of Eschatology (Oxford Handbooks). Oxford: University Press.